

rationis, de ²³ vilitate, de otio. Nosti jam in hac materia sonitus nostros; tanti fuerunt, ut ego eo brevior sim, quod eos usque istinc exauditos putem. Romanæ autem se res sic habent. Senatus ²⁴ ἀπειρος πάγος. Nihil constantius, nihil severius, nihil fortius. Nam cum dies venisset rogationi ex senatus-consulto ferendæ, concursabant barbatuli juvenes, totus ille grex Catilinæ, duce ²⁵ filiola Curionis; & populum, ut antiquaret, rogabant. Piso autem Consul, lator rogationis, idem erat dissuasor. Operæ Clodianæ pontes occuparant. Tabellæ ministrabantur, ita ²⁶ ut nulla daretur UTI ROGAS. Hic tibi Rostra Cato advolat, convicium Pisoni Consuli mirificum facit; si id est convicium, vox plena gravitatis, plena auctoritatis, plena denique salutis. Accedit eodem etiam noster Hortensius, multi præterea boni. Insignis vero opera Favonii fuit. Hoc concursu optima-tum comitia ²⁷ dimituntur: Senatus vocatur. Cum decerneretur frequenti Senatu, contra pugnante Pifone, ad pedes omnium singillatim accidente Clodio, ut Consules populum cohortarentur ad rogationem accipiendam; homines ad xv ²⁸ Curioni ²⁹ nullum senatus-consultum facienti assenserunt:

ex

risque e conjuratione Catilinæ, qui post e-jus & magnæ partis conjuratorum abitum ex Urbe, remanentes in Urbe, quod viderent nullam esse rei periculi spem, quieverunt: & si non animo, certe quod ad effectum attinet, ad sanam mentem redierunt. Hæ sunt reliquæ conjurationis, quis ait esse immor-tuas & sopitas. *Cassubonus.*

²³ *Vilitate*] Post extindam conjurationem consecuta. al. *utilitate.* *Corradus.*

²⁴ *Απειρος πάγος*] Martius vicus, Areo-pagus *ἔστι δὲ ἄπειρος πάγος ὑψηλότερος, ἐν πεδίοντι ἄριστον ἐπιπέδον.* Pausan. in At-tic. Areopagitas vero Solon constituit (lib. I. de Off.) qui severi ita fuerunt, ut seve-ri iudices proverbio Areopagite dicantur, ut *ἀπειροσὶς* ep. 13. h. l. *Idem.*

²⁵ *Filiola Curionis*] C. Curionis filio, qui eam consuetudinem cum M. Antonio tunc habebat, ut merito filia potius, quam filius dici posset. Philipp. 2. & Plut. in Ant. *Idem.*

²⁶ *Ut nulla daretur, Uti rogas*] Cum pop-ulus in campum Martium convenerat, uti

rogationem aliquam aut acciperet, aut an-tiquaret; tabellæ singulis binæ dabantur, diversæ inscriptæ; altera sic, *Uti rogas*, & significabant, se rogationem accipere, & velle ut rogasset is, qui rogationem tu-lisset; altera cum littera *A*; quæ erat an-tiquatæ, id est, sublatae rogationis nota. *Manutius.*

²⁷ *Dimituntur*] An non præstat legere, *dirimuntur*? Non enim placide sunt dimissa comitia, sed & propter Clodianorum auda-ciam, & optimatium concursum, qui eis se opponerant, dirempta sunt comitia. *Graevius.* Et id Muretus quoque.

²⁸ *Curioni*] Patri, non filio, qui non-dum id ætatis videtur fuisse, ut senator esse posset, & sane non ita multo post ut non senator introduceretur in Senatum, ep. 24. l. II. *Corradus.*

²⁹ *Nullum senatus-consultum facienti*] Effi-petenti, ut nullum Senatus-consultum ferret, aut etiam, ut Senatus-consultum quod ante erat factum de rogatione ad pop. ferenda tolleretur. *Cassub.*

ex altera parte facile cccc fuerunt. ³⁰ Acta res est. ³¹ Fu-sius tertium concessit. Clodius conciones miseras habebat, in quibus Lucullum, Hortensium, C. Pisonem, Messalam confusum contumeliose lædebat; ³² me tantum comperisse om-nia criminabatur. Senatus & de provinciis Prætorum, & de legationibus, & de cæteris rebus decernebat, ut, ante quam ³³ rogatio lata esset, ne quid ageretur. Habes res Ro-manas. Sed tamen etiam illud, quod non speraram, audi. Messala consul est egregius, fortis, constans, diligens, nostri laudator, amator, imitator. Ille alter ³⁴ uno vitio minus vi-tiosus; quod iners, quod somni plenus, quod imperitus, quod ³⁵ ἀπραγματούς, sed voluntate ³⁶ ita καλέχνης, ut Pompe-jum ³⁷ post illam concionem, qua ab eo Senatus laudatus est, odisse cœperit. Itaque mirum in modum omnes a se bo-nos alienavit. Neque id magis amicitia Clodii adductus facit, quam studio perditarum rerum, atque partium. Sed habet sui similem in magistratibus, præter Fusium, neminem. Bonis utimur Tribunis plebis, ³⁸ Cornuto vero ³⁹ pseudo-Catone.

Tom VIII.

I

Quid

³⁰ *Acta res est*] Factum est decretum, ut Coss. populum cohortarentur ad rogationem accipiendam. *Corradus.*

³¹ *Fusius*] Hic locus variis modis legi-tur; cum enim omnes corruptam esse existi-mant, quisque pro suo ingenio supplere. Est autem hic Quintus Fusius Calenus, per-petuis inimicorum Ciceronis defensor, qui causam Clodianam acerrime defendebat. *V-*

Horius. Ex vestigiis veterum codicum lectio-nem hanc ænes optimam, & huic loco val-de accommodatam: *Fusius revertis tuum cessi.* Quamvis Fusius, seditiosissimus Tribunus, vehementer niteretur, ne hæc lex ferretur; vitetur tamen tanto senatorum numero, con-sentientium in senatus-consultum quod faci-endum erat, tum temporis cessit, sive tum non intercessit, non intercessione sua impe-dire ne senatus-consultum fieret. *Graevius.*

³² *Me tantum comperisse omnia*] Id est, obijciebat mihi illud, quod ego de me præ-dicaram in meo consulatu, me comperisse, uti Catilinam cum suis consilium cepisse urbis incendendæ, & *Lambinus.*

³³ *Rogatio*] De pollute sacris. *Corrad.*

³⁴ *Uno vitio minus vitiosus*] Hoc est, Pi-

so homo vitiosissimus esset adhuc vitiosior, nisi vitium unum ab aliis viris cum retra-heret. Nam qui sit ignavus, non potest esse audax, & multum formidandus republicæ, qualis Catilina. Pifo est malus erat, ut e-rat, si tamen accessisset audacia, longe de-terior fuisset. *Cassub.*

³⁵ *Απραγματούς*] Ignavissimus, nihil profus faciens. *Corradus.*

³⁶ *Ita καλέχνης*] Translatum est e scho-læ Medicorum vocabulum. Est enim καλέχνης apud Medicos, ejus corpus ita est af-fectum, ut vergat omnino in morbum. Ideo addit *voluntate*, ut translationem indicaret a corpore ad animum. Ciceronem autem in libris Medicorum adprime fuisse versatum, declarat vel insuper harum epistolarum lo-ci diligenter eloquentia studiosis notandi; & simul meminerimus veram eloquentiam esse, quæ conjuncta est cum scientia & cognitio-ne rerum plurimarum, unde efflorescit & manat omnis copia. Scite Horatius: *Sci-bendi recte sapere est & principium & fons.* *Cassubonus.*

³⁷ *Post illam concionem*] In quam produ-ctus fuit a Fusio. *Corradus.*

Quid quæris? Nunç ut ad privata redeam, *Τέλεις* ⁴³ promissa patravit. Tu mandata effice, quæ recepisti. Quintus frater, qui ⁴¹ Argiletani ædificii reliquum dodrantem emit H-S DCCXXV, Tusculanum ⁴² venditat, ut, si possit, emat Pacilianam domum. Cum Lucejo in gratiam redi. Video hominem valde ⁴³ petiture. Navabo operam. Tu quid agas, ubi sis, cujusmodi ⁴⁴ istæ res sint, fac me quam diligentissime certiozem. Idibus Febr.

³⁸ *Corvato*] C. *Corvato* Trib. pleb. qui tribus post annis Prætor fuit. Orat. post reditum in Senatu. *Idem*.

³⁹ *Pseudo-Catone*] Hoc est, altero Catone, sive Catonis imitatore. Tantum fuit nomen Catonis, ut multi Romæ eum imitarentur, & cum adhuc vivum pro exemplo sibi proponerent. Talis etiam fuit Favonius. *Casaubonus*.

⁴⁰ *Promissa paravit*] Est, debitum, ut erat toties pollicitus; solvit. Sed quia fæpe fidem sceleratæ Antonius, & Cicero illi erat iratus, ideo ait indignandus *paravit*. Quod est verbum obsecræ, & quo pure qui loquuntur Latine, non temere utuntur; sed fere cum designatum aliquod malum facinus volunt indicare. Plaut. *Post tam factum facinus paratum*. Id.

⁴¹ *Argiletani*] *Argiletum* pars Urbis pro-

pe Palatium, sic dictæ a cæde Argi, quasi Argilethum. Vide Servium & Varonem. In ea parte fuit aliquod ædificium, cujus quadrantem, hoc est, tertiam partem habebat vel hereditatis jure, vel alio Q. Frater; nunc ait Cicero cum emisse reliquum *dodrantem*, hoc est, semissem cum tertia parte. *Idem*.

⁴² *Venditæ*] Vendendi desiderio teneatur, & quali venale proponit. *Corvatus*.

⁴³ *Petiture*] Sic emendavit Adr. Turnebus e miss. *Lambini*. Lucejum cupide velle abs te petere, ut secum in gratiam redeas; non audere tamen, metu repulsæ. Verum navabo operam, ut, posito metu, id abs te petat, & imperet. *Bosius*.

⁴⁴ *Istæ res sint*] *Istæ res* vocat, res quæ istic fiebant, id est, loco ubi erat Atticus. *Idem*.

CICERO ATTICO SAL.

XV. ASIAM ¹ Quinto, suavissimo fratri, obtigisse audisti: non enim dubito, quin celerius tibi hoc rumor, quam ullius nostrum literæ nuntiarint. Nunc quoniam & laudis avidissimi semper fuimus, & præter cæteros ² φιλέλλους & sumus, & habemur, & multorum odia, atque inimicitias Reipublicæ causa suscepimus; ³ παντοίως ἀρετῆς μιμηθεο, curaque effice, ut ab omnibus & laudemur, & amemur. His de rebus plura ad te in ea epistola scribam, quam ipsi

¹ *Asiam*] Per *Asiam* autem intelligitur illa Minoris Asiæ pars, quæ a Romanis in provinciam formam erat redacta. *Grævius*. Vide Ep. 1. ad Q. Fr.

² *φιλέλλους*] Studiosi Græcorum. Vide

Cic. Orat. pro Flacco.

³ *Παντοίως ἀρετῆς μιμηθεο*] *Omnimoda virtutis remissio*. Sunt verba Achillis Hecloem alloquentis in ipso agone. *Iliad. XXII. 268.*

ipsi Quinto dabo. Tu me, velim, certiozem facias, quid de meis mandatis egeris; atque etiam, quid de tuo negotio. Nam ut Brundisio profectus es, nullæ mihi abs te sunt reditæ literæ. Valde aveo scire quid agas. Idibus Mart.

CICERO ATTICO SAL.

XVI. QUÆRIS ex me, quid acciderit de judicio, quod tam præter opinionem omnium factum sit: & simul vis scire, quo modo ego minus, quam solem, præliatus sim: respondebo tibi ² ἕσπερον πρότερον, ³ Ὀμηρείως. Ego enim, quamdiu Senatûs auctoritas mihi defendenda fuit, sic acriter, & vehementer præliatus sum, ut clamor concursusque maxima cum mea laude fierent. Quod si tibi unquam sum visus in Republica fortis, certe me in illa causa admiraturus esses. Cum enim ille ⁴ ad conciones confugisset; in iisque meo nomine ad invidiam uteretur, dii immortales! quas ego pugnas, & quantas strages edidi! quos impetus in Pisonem, in Curionem, in totam illam manum feci! quo modo sum infectatus levitatem senum, libidinem juventutis! Sæpe, ita me dii juvent! te non solum auctorem consiliorum meorum, verum etiam spectatorem pugnarum mirificorum desideravi. Postea vero quam Hortensius excogitavit, ut legem de religione Fufius Tribunus plebis ferret; in ⁵ qua nihil aliud a Consulari rogatione differbat, nisi judicum genus;

¹ *De judicio*] Clodiano, propter violatam Deæ sacra. *Corvatus*.

² *ἕσπερον πρότερον*] Id est, præpostere, secundum, vel de secundo prius.

³ *Ὀμηρείως*] *Homerus* Iliadem orsus a nono anno belli Trojani, mirificam rationem invenit etiam illorum commemorandorum, quæ prioribus annis acciderant. Sed illustrius id multo in *Odyssæa* pater. Orditur enim postea ab eo tempore, quo Ulysses in Insula Calypso detinebatur, quo anno fatalis illi erat reditus: quis scitur speraret, illa legens, poetam omnia tam commode, tam eleganter, quæ novem primis annis passus erat Ulysses relaturum? & tamen nihil fere sorum prætermisit. Inde dixit *Ὀμηρείως*.

Casaubonus.

⁴ *Ad conciones confugisset*] Cum F. Clodius unicum sibi prætidium putaret sortidam plebem, quam lætabat concionibus invidiosis in Ciceronem, quasi qui nobiles cives indemnaros necasset, & commodis civis agrariæ legi Rullii resistendo, adversatus fuisset. *Grævius*.

⁵ *In qua nihil aliud a Consulari rogatione differbat*] Fufius hic fucum fecit Hortensio, & aliis parum cautis senatoribus. Fufius videns ægre fervari posse Clodium, rogatione illa accepta, persuasit Hortensio, se boni publici & concordie scilicet studio velle ferre rogationem, qua idem efficeretur atque illa consulari: & quod ita, eam rogationem;

mus; (in eo autem erant omnia) pugnauitque, ut ita fieret; quod & sibi, & aliis persuaserat, nullis illum iudicibus effugere posse: contraxi vela, ⁶ perspicuus inopiam iudicium; ⁷ neque dixi quicquam pro testimonio, nisi quod ⁸ *ἴσως τὸ πρότερον* ita notum, atque testatum, ut non possem præterire. Itaque, si causam quæris abolitionis, (ut jam ⁸ *ἴσως τὸ πρότερον* reuertar) egestas iudicium fuit, & turpitudine. Id autem ut accideret, commissum est Hortensii consilio: qui dum veritus est, ne Fufius ei legi intercederet, quæ ex senatus-consulto ferebatur, non vidit illud, fatius esse illum ⁹ in infamia relinqui ac sordibus, quam ¹⁰ infirmo iudicio committi. Sed ductus odio properavit rem deducere in iudicium; cum illum ¹¹ plumbeo gladio jugulatum iri tamen diceret. Sed iudicium, si quæris, quale fuerit, ¹² incredibili exitu; sic, uti nunc ex eventu ab aliis, a me tamen ex ipso initio consilium Hortensii reprehendatur. Nam ut ¹³ rejectio facta est cla-

gationem composuerit, ut nihil differret a Consulari, nisi quod ex lege Fufii iudices ordinarii de Clodio erant cogniti; ex rogatione senatus non iudices ordinarii; sed vel populus, vel aliquis, cui aut senatus-consulto, aut plebis-scito extra ordinem quaestio illa fuisse mandata. Recte autem ait Cicero in hoc fuisse omnia, quod cum non videret Hortensius, qui fuit ejus imprudentia, passus est sibi succum fieri, & os oblini. *Cassianus*.

⁶ *Perspicuus inopiam iudicium*] An inopiam iudicium, hoc est, quod erant boni iudices defuncti? an sic potius: Perspicueham eos, qui fuerant erant iudices, omnes esse viles animas, & egestas laborantes. Nam quis necesse paupertatem ferre esse malediam, & recte a sapientibus institutum ad magistratus aut iudicia non temere perperes esse admittendos, nec semper jure reprehendendum illud, *dat consus bonos*. Idem.

⁷ *Neque dixi quicquam pro testimonio*] Qua nocte pro populo fiebat, Clodium Romæ fuisse, cum ille diceret se fuisse Interamnam, ut postea probavit. Ep. 2. lib. 2. & orat. pro Mil. *Corradus*.

⁸ *ἴσως τὸ πρότερον*] Ad prius, ad id quod priore loco quaesisti. Idem.

⁹ *In infamia*] Nam, si Fufius intercessione impediret, quo minus de re Clodiana populus iudicare posset; itaque iudicium de Clodio nullum fieret; Clodius tamen in infamia sordibus jaceret; quem non innocentia videretur in iudicio servasse, quod fortem iudicio eripuisse. *Mammius*.

¹⁰ *Infirmo iudicio*] Quod facile corrumpti posset. Firmissimum autem, & integrum ab omni labe, populi iudicium fuisse. In rogatione Consulari, ut populus iudicaret, scriptum erat. Idem.

¹¹ *Plumbeo gladio*] Hoc est, per quosvis & qualescunque iudices. Adagium est de re inepta ei rei, de qua facta est. Sic alibi (*Fin. 4. 18.*) Cicero plumbeum pugionem dixit. *Græuius*.

¹² *Incredibili exitu*] Ita loqui amat Cicero esse *incredibili exitu*, *ἔσθι* habuisse incredibilem exitum. Sic passim loquitur, itemque alii. Vide Gellium 5. 8. Interpretor autem *iudicium incredibilem exitu* & *ἔσθι* *παράδοξο* & *ὑπερβατο*, hoc est, in qua multa præter opinionem hominum eveniunt. Ex pertinent hæc ad ea que facta sunt, dum iudicium peragitur. *Cass.*

¹³ *Rejectio*] Iudicium. Vide *African. Vera. At. 1. cap. 3.*

clamoribus maximis; cum ¹⁴ accusator, tanquam Censor bonus, homines nequissimos rejiceret: reus, ¹⁵ tanquam clemens lanista, frugalissimum quemque fecerneret; ut primum iudicio confederunt, valde diffidere boni cœperunt. Non enim tanquam turpior ¹⁶ in ludo talario confessus fuit. ¹⁷ Maculosi senatores, ¹⁸ nudi equites, ¹⁹ tribuni non tam ærati, quam, ut appellantur, ærarii. Pauci tamen boni inerant, quos rejectione ²⁰ fugare ille non potuerat; qui cœsti inter sui dissimiles, & moerentes sedebant, & contagione turpitudinis vehementer permovebantur. Hic, ut quæque res ad consilium ²¹ primis postulationibus referrebat, incredibilis erat severitas, nulla varietate sententiarum: nihil impetraret reus: plus accusatori dabatur, quam postulabat: triumphabat (quid quæris?) Hortensius se vidisse tantum: nemo erat, qui illum reum, ac non millies condemnatum arbitraretur. Me vero teste producto, credo te ex acclamatione Clodii advocatorum audisse, quæ consurrectio iudicium facta sit, ut me circumfisterint, ut aperte jugula sua pro meo capite P. Clodio ostentarent. Quæ mihi res multo ²² honorificentior

vilia

¹⁴ *Accusator*] Lentulus, orat. de resp. & Val. Max. lib. 4. cap. 2. subscriptor C. Fannius, ep. 24. lib. 2. *Corradus*.

¹⁵ *Tanquam clemens lanista*] Solebant lanista cum parva eligerent producenda, eos primo quoque tempore producere, qui improbissimi erant, frugalissimum quemque servantes; quo nunc Cicero respicit. *Cassianus*.

¹⁶ *In ludo talario*] Ludus hic accipitur pro loco, ubi convenire solent aleatores. Talorum tamen ludus, sive *ἀσπυδισμός*, non est confundendus cum tesserario ludo, sive *ἀσπυδισμός*. Idem.

¹⁷ *Maculosi senatores*] Maculosi sunt notati a censoribus. Suet. Jul. 41. Tacit. 1. Hist. 7. & 2. 40. *Græuius*.

¹⁸ *Nudi equites*] Nudati opere censorio. Suet. Jul. 41. Idem.

¹⁹ *Tribuni non tam ærati, quam, ut appellantur, ærarii*] Hoc est, tribuni non tam summati erant, quam nummarii; & contrarii: ærarius enim in ea notione ac forma qua nummarius dici cur non possit; nihil

causæ video. *Turnebus*. Legi velim: *Tribuni non tam ærarii, ut appellantur, quam ærarii*. *Muretus*.

²⁰ *Fugare*] Mallet, *effugere*. Idem.

²¹ *Primis postulationibus*] *Postularis* proprie erat, cum accusator prætoris adibat prætoris, ut liceret sibi nomen ejus, quem accusare volebat, inter reos referre. Hic *latus* accipitur. Accipitur enim pro petitionibus, quæ fieri solent ab utraque parte, dum parant se ad licem, puta ut liceat illum aut illum qui abesse advocare, & ejus adventum expectare, ut ne ille aut ille ad testimonii distinctionem admittatur. *Cass.*

²² *Honorificentior*] Honori maximo Ciceroni id fuit, quod tantus esset nominis eius splendor, tam præfulgens dignitas, ut & bonis omnibus admirationi esset, & improbis terrori. Nam sive isti hunc honorem Ciceroni habuerant non fide, quid *honorificentior*? five simulate, quis cogit, nisi summa Ciceronis dignitas, & omni exceptione major autoritas? Idem.

vifa est, quam aut illa, cum jurare²³ tui cives²⁴ Xenocratem testimonium dicentem prohibuerunt; aut cum²⁵ tabulas Metelli Numidici, cum hæc, ut²⁶ mos est, circumferrentur, nostri iudices aspicere noluerunt; multo hæc, inquam, postera res major. Itaque iudicum vocibus, cum ego sic ab his, ut salus patriæ, defenderer, fractus reus, & una patroni omnes considerunt. Ad me autem eadem frequentia postredie convenit, qua cum abiens consulatu sum²⁷ domum redactus. ²⁸ Clamare²⁹ præclari Arcopagitæ, se non esse venturos, nisi præsidio constituto. Refertur³⁰ ad consilium; una sola sententia præsidium non desideravit. Desertur res ad senatum; gravissime, ornatissimeque decernitur: laudantur iudices: ³¹ datur negotium magistratibus: responsum hominem nemo arbitrabatur. ³² Εἰσπερὶ ὧν μοι Μῆσαι, ὅπως δὴ πρῶτον τῶν ἔμπεσε. Nosti³³ Calvum, ex Nanceianis illum, illum laudatorem meum, de cuius oratione erga me honorifica ad te scripseram. Biduo per unum servum, & eum ex gladiatorio

²³ Tui cives] Jocatur. Respuit enim jus civitatis ab alienigenis sibi oblatum Atticus. Credo quia sic jus amiserit Romanæ civitatis. Nemo enim daturum civitatum civis eodem tempore esse potest. Pro Corn. Balbo, cap. 11. Idem.

²⁴ Xenocratem] Hic testimonium dicto, cum ad Aras, ut mos Græcorum est, jurandi causa accederet; una voce omnes iudices, ne juraret, reclamarunt. In oratione pro Balbo, & apud Valerium, & Lærtium. Manutius.

²⁵ Tabulas Metelli Numidici] Q. Metello, Quinti filio, Numidico, causam dicente de pecuniis repetundis, cum ipsius tabulæ circumferrentur inspectæ nominis causa, fuit iudex nemo, ex illis æquibus Romanis, gravissimis viris, quin removeret oculos, & se totum averteret; ne forte, quod ille in tabulas publicas retulisset, dubitasset quisquam, verumne, an falsum esset, videretur. In oratione pro Balbo. Idem.

²⁶ Mos est] Qui repetundarum accusabantur, eorum tabulæ acceptæ & expensæ domi obgnari solebant. Cic. 1. in Ver. 29. Deinde in iudicium afferbantur, & iudicibus inspicenda tradebantur, ut quid haberent in bonis, & unde acceptum, pate-

ret. Ibid. cap. 23. Gronovius.

²⁷ Domum redactus] Eius frequentia mentionem facit his verbis in oratione in Pisonem: Quis quidem tempore is meus domum fuit & fore reditus, ut nemo, nisi qui mecum esset, civium esse in numero videretur. Manutius.

²⁸ Clamare] Utitur stylo historico, qui narrationes longiores deest in primis. Clamare enim est clamare ceperunt, vel clamabant, ut passim ipse, Sallustius, alii. Casaubonus.

²⁹ Præclari Arcopagitæ] Εἰσπερὶ.

³⁰ Ad consilium] Iudicium. Manutius.

³¹ Datur negotium] Ut præsidium constituant. Corradus.

³² Εἰσπερὶ ὧν μοι Μῆσαι] Dicitur nunc mihi, Musa, cœlestes domos habitantes, quo modo jam primum ignis incidit, Iliad. 11. 113.

³³ Calvum ex Nanceianis] Non Calvus, sed M. Licinius Crassus omnino intelligitur, qui pecunia sua corrupit iudicium hoc: sed cur Calvus ex Nanceianis appelletur, ignoro. Conjectura quidem doctorum sunt ingeniose, sed nunquam vera sit dubio. Casaubonus.

ludo, confecit totum negotium: ³⁴ accessit ad se, promissit, ³⁵ intercessit, dedit. Jam vero (o dii boni, rem perditam!) etiam noctes certarum mulierum, atque adolescentulorum nobilium ³⁶ introductiones nonnullis iudicibus ³⁷ pro mercedis cumulo fuerant. Ita, summo discessu bonorum, pleno foro servorum, XXV iudices ita fortes tamen fuerunt, ut, summo proposito periculo, vel perire maluerint, quam ³⁸ perdere omnia. XXXI fuerunt, quos fames magis, quam fama, commoverit. Quorum Catulus cum vidisset quendam, Quid vos, inquit, præsidium a nobis postulabatis? an, ne nummi vobis eriperentur, timebatis? Habes, ut brevissime potui, genus iudicii, & causam abolitionis. Quæris deinceps, qui nunc sit status rerum, & qui meus. Reipublicæ statum illum, quem tu meo consilio, ³⁹ ego divino confirmatum putabam, qui bonorum omnium conjunctione, & auctoritate Consulatus mei fixus, & fundatus videbatur, nisi quis nos Deus respexerit, elapsum scito esse de manibus ⁴⁰ uno hoc iudicio: si iudicium est, triginta homines populi Romani levissimos, ac nequissimos, nummulis acceptis, jus ac fas omne delere, &, quod omnes non modo homines, verum etiam pecudes factum esse sciant, id ⁴¹ Talnam, & Plautum, & Spongiam, & ceteras huiusmodi quinquas statue-

³⁴ Accessit ad se] Iudices.

³⁵ Intercessit] Est spondere pro aliquo, recipere in se solvendum. Gronovius.

³⁶ Introductiones] Verbum est lenoni conveniens: illius enim est supra conciliare, & huic ad illam aditum munire, viamque sternere, ac denique introducere. Puto & introductiones, & productiones, & perductiones, dici hoc sensu. Casaubonus.

³⁷ Pro mercedis cumulo] Cumulus in mensura aridorum est id, quod excedit legitimam mensuram, & hostorio solet abradi. Seneca vocat accessionem. Non viscat de pretio quasi, plus in accessionibus suis. Id vocant Latini aularium, Græci εἰσπερὶ. Sic in emptione carniū in macello dari solet superpondium aliquod, quod veteribus Latinis Mantissa dicitur. Idem.

³⁸ Perdere omnia] Totam rem, evertere, quam in iudicio esse positam, plane con-

stat. Maluerunt igitur recte sentire, etiam si rectum sensum consecutura mors esset, quam sententias ferre, contra quam leges, & jura præscriberent; quod si fecissent, auctum esse de universa republica opinabantur. Quasi, Clodium servare, & temp. perdere, idem esset. Manutius.

³⁹ Ego divino confirmatum] Diis enim immortalibus ductibus eam mentem, voluntateque suscepi. Orat. 4. in Catil. & orat. pro P. Sylla. Corradus.

⁴⁰ Uno hoc iudicio] Quia severitate iudiciorum sublata, nullus est metus malis, nulla spes aut securitas bonis. Omnia sunt incerta, cum a jure discessum est. 9. ad Fam. ep. 16. Gronovius.

⁴¹ Talnam & Plautum] Vereor ut omnibus probare possim, quod hoc loco primum observavimus. Dicam tamen quod odore quodam suspitionis videor indagasse. Puto hæc nomi-

re, nunquam esse factum. Sed tamen, ut te de Republica consoletur, non ita, ut sperarunt mali, tanto imposito Reipublicæ vulnere, alacris exultat improbitas in victoria. Nam plane ita putaverunt, cum religio, cum pudicitia, cum iudiciorum fides, cum senatus auctoritas concidisset, fore, ut aperte victrix nequitia, ac libido poenas ab optimo quoque peteret sui doloris, quem improbissimo cuique inusserat severitas Consulatus mei. Idem ego ille, (non enim mihi videor insolenter gloriari, cum de me apud te loquor, in ea præsertim epistola, quam nolo aliis legi) idem, inquam, ego recreavi affictos animos bonorum unumquemque confirmans, excitans. Inestandis vero, exagitandisque nummariis iudiciis, omnem omnibus studiosis, ac fautoribus illius victoriæ ⁴² *παιστήριον* eripui: Pisonem consulem nulla in re consiliter unquam sum passus: ⁴³ desponsam homini jam ⁴⁴ Syriam

nomina istorum iudicum poni a Cicerone per iocum & gratia ridiculi, ita ut dissimulante iocetur in ambigua significatione vocum istorum. Propterea vocat mox hos iudices quisquilias, alludens ad res illas parvi pretii, quas nomina ista, si fumantur appellative, significant. Simillime in oratione pro Cluencio iocatur in alios iudices, *Guttam & Bulbum: Atque etiam ipse conditor tantis negotiis Guttam adspersi hinc Bulbo*. Sic puto hic per iocum proferri hæc nomina, facta allusione ad aliam istarum ditionum significationem. Nunc de illis nominibus videamus. *Talsa* vox, an veteri Romanorum lingua, cuius vigi centesimam partem hodie habemus comitum, aliquid significet nescio. Sed potest Cicero videri allusionem facere ad vocem *Talla*, quæ significat *κασσίδος δέσποτος*, ut est in Glossis, hoc est, folliculum capæ, ait Festus. Hæc quid levius dici possit? Jam nomen *Plauti* iocandi occasionem & argumentum assatum suspexit. Nam *Plauti*, vel blandi Latine appellantur canes, quorum aures languide sunt & flaccidæ. Festus. Quod ipsum nomen, ut alia multa, videtur ex onomatopœia ortum. Ideo Plautus in Cæcina prologo latrans nomen appellat. Canum enim est baubari. Et istorum latrans eximium Græca voce *αὐ αὐ*, quam syllabam pars prior vocis Plauti habet. Nomen autem *Spongia*

non est obscurum. Fuit enim sponsa olim in usu ad mundandam suppellectilem, ut mensas, scannas, &c. imo (honos sit auribus) ad spurcos usus, ut hodie charta adhibebatur. Legitur hic etiam *Calvum*, *Plancum*, & *Spongiam*. Quæ voces iidem iocose ponuntur. Nam *Calvus* a verbo *calvo* est, hoc est, decipio; *Plancus* autem dicitur *ὁ πλανητός*. Sic nos Galli un *piet piat*. Calaubonus.

⁴² *Παιστήριον*] Victoria solet victorem loquacem reddere. Solent enim ubique narrare victoriam suam, qui eam sunt adepti. Facultatem id libere facienti, *αυτοῦτοῦτοῦτο* vocat hic Cicero. Mirum enim liberis ob victoriam audent exultare qui passim sibi incensuram audiant, improbis artibus cum faste reportant victoriam. Similes igitur sunt vidisti, quorum *εἶπας*, inquit, Pindarus, *ἀγρυπία, δέσποτος*. Idem.

⁴³ *Desponsam*] Ut eam anno proximo proconsul administraret. *Mantuanus*.

⁴⁴ *Syriam*] Provincia fuit mire dives & consularis: quare fere Macedonia & Syria, vel auctore Senatu, bene merito de republica dabatur, vel a Tribunis plebis præmium improbitatis constituebatur. Sic Gabinus, qui Ciceronem expulsi, Syriam provinciam, per Clodium Tribunalium est consecutus. *Calaubonus*.

riam ademi: senatum ad pristinam suam severitatem revocavi, atque abjectum excitavi: Clodium præsentem fregi in senatu, cum oratione perpetua, plenissima gravitatis, tum altera oratione ejusmodi, ex qua licet pauca degustes. Nam cætera non possunt habere neque vim, neque venustatem, ⁴⁵ remoto illo studio contentionis, quem ⁴⁶ *ὑπόβου* vos appellatis. Nam, ut Idib. Maii in senatum convenimus, rogatus ego sententiam multa dixi de summa Republica, atque ille locus inductus a me est ⁴⁷ divinitus; ne, una plaga accepta, patres conscripti conciderent, ne deficerent: vulnus esse iustum, quod mihi nec dissimulandum, nec pertimescendum videretur: ne aut metuendo ignavissimi, ac ignorando stultissimi judicaremur. Bis absolutum esse ⁴⁸ Lentulum, bis ⁴⁹ Catilinam: hunc tertium jam esse a iudicibus in Rempublicam immissum. Erras, Clodi, non te iudices urbi, sed carceri reservarunt; neque te retinere in civitate, sed exilio privare voluerunt. Quamobrem, Patres conscripti, erigite animos, retinete vestram dignitatem. Manet illa in Republica bonorum consensio: dolor accessit bonis viris; virtus non est imminuta: nihil est damni factum novi; sed quod erat, *Tom. VIII.* K inven-

⁴⁵ *Remoto illo studio contentionis*] Forte legendum *stadio*. Quod videtur requirere vox sequens *ὑπόβου*. *Calaubonus*.

⁴⁶ *ὑπόβου*] Certamen.

⁴⁷ *Divinitus*] Cave confundas cum multis *divine fecisse*, tribuit sibi laudem mirificam, & quæ vis hominum conveniat, est abrumtum, utque vis loquendi genere. Qui dicit *divinitus se aliquid egisse*, laudem Deo tribuit, non sibi. Est enim *divinitus* quod Homerus dicere solet *ὄβη θεῶν*, hoc est, Deo auctore & compulso. Quare de malo dici solet, ut cum dicimus, divinitus accidit, ut ille illum occideret. Et Cic. in Ver. *An in eam fraudem mihi videtur divinitus incidisse*. Calaubonus.

⁴⁸ *Lentulum*] Hic est Catilina: conjurationis particeps, prætor cum esset. *Corv.*

⁴⁹ *Bis Catilinam*] Ego tamen ter absolutum Catilinam invenio: primum, de in Africa, & inter sicarios. Quibus criminibus manifeste tenebatur. *Mantuanus*.

orationis contra Competitores, tradiderunt. Iterum, crimine inter sicarios, ob necem M. Marii Gratidiani, Casare & Figulo coff. quod apud Dionem lib. 36. scriptum est. Id etiam Cicero significat in oratione pro Sylla, cum ait: *At idem non assuit alio in iudicio*. Tertio, reperundarum ex Africa, Contra & Torquato coff. ut Ciceronis, Quinti fratris in libello de Peditone consulatus, Pædiani testimonio probatur. Quid igitur? an ab historia dissentit Cicero? mimine: sed, cum Catilinam, item ut Clodium, contra leges absolutum veli significare, de tribus absolutioibus tuam omittit, in crimine scilicet inceptus, ne Fabia, Terentia uxoris suæ forori, turpem impudicitia notam inureret: quam etiam in oratione contra competitors expertem culpæ dicit fuisse. Loquitur igitur de iis iudiciis, in quibus Catilina, cum culpam commisisset, absolutus tamen est, reperundarum. Scilicet ex Africa, & inter sicarios. Quibus criminibus manifeste tenebatur. *Mantuanus*.

inventum est: in unius hominis periti judicio plures similes reperti sunt. Sed quid ago? pene orationem in epistola inclusi. Redeo ad altercationem. Surgit ⁵⁰ pulchellus puer: obicit mihi, *me ad Bajas fuisse*. Fallum: sed tamen quis hoc? simile est, inquam, quasi dicas in operto fuisse. *Quid*, inquit, *bomini Arpinati cum aquis caldis?* Narra, inquam, patrono tuo, qui ⁵¹ Arpinates aquas concupivit: nostri enim ⁵² marinas. *Quousque*, inquit, *hunc regem feremus?* ⁵³ Regem appellas, inquam, cum ⁵⁴ Rex tui mentionem nullam fecerit? Ille autem Regis hereditatem spe devorarat. ⁵⁵ *Domum*, inquit, *emisti*. Putes, inquam, dicere, judices emisti. *Juranti*, inquit, *tibi non crediderunt*. Mihi vero, inquam, xxv judices crediderunt: xxxi, quoniam nummos ante acceperunt,

⁵⁰ *Pulchellus*] P. Clodius e gente Claudiorum, qui *Pulchri* dicuntur. Altercatio mordax. Clodius obicit mihi me ad Bajas fuisse. Sed quid hoc flagitii est? Eadem simile, inquam, ac si dicas me in Operto Bonae Deae fuisse, ubi tu deperitensus es in domo Caesaris. 2. Quid, inquit, tibi homini Arpinati, apertis, fenustrico cum calidis & voluptariis aquis Bajanis. Narra, inquam, hoc patrono tuo, scilicet sorori tuae, quae te, ut patronus, sepe defendit. Illa concupivit Arpinates aquas, cum nuptias meas peteret, ut virum experta illis se lavaret. Nosti enim ipse *marinas*, quibus te perdidisti cum stuprum passus es a piratis. 3. *Quousque*, inquit, hunc Regem superbum feremus? Regem me appellas, inquam, cum Q. Martius Rex, sororis tuae maritus, mortuus in testamento nullam tui mentionem fecerit. 4. *Domum*, inquit, emisti, scilicet magnificentissimam in Palatio seclertis tricetis vicis. Voluisti, inquam, dicere, judices emisti, qui te absoluerunt. 5. *Juranti*, inquit, tibi non crediderunt, quia me absoluerunt, est juratus in me testimonium dixerat. Mihi vero, inquam, xxv judices crediderunt, qui te sententis suis condemnarunt: xxxi tibi non crediderunt, quoniam nummos ante acceperunt, quam te absoluerent. Videndus Plutarchus in Cicerone, & Cicero de Harusp. respon. Popma.

⁵¹ *Arpinates aquas*] Hoc est, nuptias meas. Sic enim appellat *Arpinates*, alludens ad veterem morem, qui *Arpin* ad *Arpin* aquam adhibebant. Testes hujus mo-

ris poeta passim, & Cicero ipse pro Calpurnio Leone (ait) *aquam addaxi, ut tu ea iussu uteris?* Hinc pendet iocus Ciceronis, & in hac voce, & in sequenti: *Nosti marinas*. Atque ex hac eadem consuetudine illustrari debet locus Ciceronis in Orat. pro Murena, ubi orator mentionem facit provinciam cuiusdam, quam cum quatuor sortirentur, acclamatio fieri solebat: Intellegit provinciam quae & Ostiensis & Aquaria dicebatur: quae si cui paulo deditiori voluptatibus obtigisset, solebant Romani jocari, allusionemque facere ad hunc obsecrum a quo usum. Ex quo etiam Aquarioli sunt dicti pueri in lupanaribus immixtantes, teste Festo. Eandem provinciam porro & Ostiensem fuisse appellatam, & Aquariam, declarat collatio locorum duorum, illius in Orat. pro Murena, & hujus in Vatinius. *Cassaubonus*.

⁵² *Marinas*] Quibus te purgasti, cum latera rapisses piratis. De Harusp. resp. ar. J. F. Gronov. Jocum esse vult Bosius in voce *Marinas*, quae possit etiam intelligi de Arpinatibus, quae fuerant C. Martii.

⁵³ *Regem appellas* &c.] Sensus est: Tu Regem nominare sustines, illudque nomen recordari, cum Rex, cujus hereditatem jam spe devoraveras, in testamento te praeceperit, nullamque tui mentionem fecerit? *Mars laspinus*.

⁵⁴ *Rex*] Q. Martius Rex. Terentia sororis tuae maritus. *Corradus*.

⁵⁵ *Domum emisti*] Vide supra, ep. 13.

tibi nihil crediderunt. Magnis clamoribus afflictus conticuit, & concidit. Noster autem status est hic. Apud bonos idem sumus, quos reliquisti; & apud sordem urbis, & facem multo melius nunc, quam reliquisti; ⁵⁶ nam & illud nobis non obest, videri nostrum testimonium non valuisse. ⁵⁷ Missus est sanguis invidiae sine dolore, atque etiam hoc magis, quod omnes illi fautores illius flagitii, rem manifestam illam redemptam esse a iudicibus consentunt. Accedit illud, quod illa ⁵⁸ concionalis hirudo ararii, misera ac jejuna plebecula, me ab hoc Magno unice diligi putat: & hercule multa & jucunda consuetudine conjuncti inter nos sumus, usque eo, ut nostri isti commissatores conjurationis, barbatuli juvenes, illum in sermonibus ⁵⁹ Cnaeum Ciceronem appellent. Itaque & ludis, & gladiatoribus mirandas ⁶⁰ *επιστημιας* ⁶¹ sine ulla pastoritia fistula auferebamus. Nunc est expectatio comitiorum: in qua omnibus invitis tradit noster Magnus ⁶² Auli filium: atque in eo neque auctoritate, neque gratia pugnat, sed quibus ⁶³ Philippus omnia castella expugnari posse dicebat, in qua modo aellus onustus auro posset ascendere. ⁶⁴ Consul autem ille, ⁶⁵ Doterionis hitronis similis, susce-

K 2 pisse

⁵⁶ *Nam & illud*] Alterum est, quod huic respondebit, videtur desiderari: sed Cicero sepe particulam, distionemve, quae expectatur, omittit: nec tamen ceptam sententiam absolvit. Ut hic alteram ex omittit, atque eius loco intulit, *Accedit illud*. Mani.

⁵⁷ *Missus est sanguis invidiae*] Profuit nobis ad extinguendam invidiam, videri nostrum testimonium non valuisse. Sic & Livius libro 3. *Dandus*, inquit, *invidia est sanguis*. Idem.

⁵⁸ *Concionalis hirudo ararii*] Unde largitiones fieri cupit, quales tribuni nimis populares facere solent. *Corradus*. *Concionalis* autem dicitur, quia totos dies in concionibus tribunitiis consumebat. Vide Gronov. de Sclere. 4. 9. *Gruer*.

⁵⁹ *Cnaeum Ciceronem*] Ex ipso & me junctum. Sic ep. 13. lib. 4. *Corradus*.

⁶⁰ *Επιστημιας*] Significationes, ut plausum, & quae praeerea benevolentiam significat. *Mantuanus*.

⁶¹ *Sine ulla pastoritia fistula*] Sine ulla fistula. Nam odium sibilo, amor plausu si-

gnificatur: ut in oratione pro Sextio. Pastoritia vero fistula sonus a sibilo non longe distat. Itaque & *επισημο* pro sibilarum, & fistula sonum edere: *επισημο* vero pro sibilo, & fistula pastoritia reperimus. Qua de re scripsit ingeniosae, & eruditae, M. Antonii Muretus in Variarum lectionum libris. (Vide lib. 1. cap. 19.) *Idem*.

⁶² *Auli filium*] L. Ateanium, qui bello Mithridatico legatus Pompeji fuerat, & in bellis civilibus ab eodem ferit, atque in Hispania a Caesare occisus. Vide Dionem 36. Vide & Lipsium, Var. Lect. lib. 3. cap. ultimo. *Gruerius*.

⁶³ *Philippus*] Macedonum Rex, & Alexandri Magni pater, qui didicit urbium portus, & fabricas, amicos Reges numeribus. Horat. lib. 3. Carm. *Corradus*.

⁶⁴ *Consul autem ille*] M. Pilo.

⁶⁵ *Doterionis*] Ita Bosius. Alii, *decribitis*, quod retinet Cusheinius, tanquam repente respiceret Tullius ad prologum Plautini Amphitruonis, 5. 67. & seqq. Sed pro Bosio stat Cassaubonus: Intellegit, inquit, Pilo.

pisse negotium dicitur, & domi divifores habere: quod ego non credo. Sed fenatus-consulta duo jam facta sunt odiosa, quod in Consulem facta putantur, Catone & Domitio postulante; unum, ⁶⁶ ut apud magistratus inquiri liceret alterum, ⁶⁷ cujus domi divifores haberent, ⁶⁸ adversus rempublicam. ⁶⁹ Lurco autem, tribunus plebis, qui magistratum ⁷⁰ simul cum lege Ælia inivit, ⁷¹ solutus est & Ælia, & Fufia, ut legem de ambitu ferret; quam ille ⁷² bono auspicio claudus

Pifonem, de quo dictum supra, esse eum facie magis, quam facietis ridiculum. Videtur autem Doterio histrio fuisse, cujus opera plurimum usus Philippus. Hic, quia multa pollicebatur, joco dictus *Δωροπώλης*, ut quidam Rex Syriæ *Δωρον* Casus.

⁶⁶ Ut apud magistratus] Apparet ex hoc loco Prætorum, cujus erat questio de ambitu, non potuisse sine fenatus consilio inquirere in domos magistratum. At in domos privatorum credo potuisse. *Idem*.

⁶⁷ Cujus domi divifores haberent] Al. cujusmodi divifores habitarent unde opinio est, legi posse: *cujus domi divifores habitarent: vel, qui ejusmodi divifores haberent*. Corruptum. *Habere dicit pro habitare*, tritissimum. *Græcorum*.

⁶⁸ Adversus Remp.] Lamb. adversus remp. *facere videtur*. Sed videtur subaudiendum.

⁶⁹ Lurco] Gentis Æluidæ cognomen. Et potest esse maternas avus Livie, uxoris Augusti. Suetonius in Caligula, *Man*.

⁷⁰ Simul cum lege Ælia inivit] Tribunatum inivit servatis auspiciis ex lege Ælia. *Idem*. Forte: *salva lege Ælia*. Gronov.

⁷¹ Solutus est & Ælia & Fufia] Lex Ælia & lex Fufia peremerunt ad Comitia: neque dubito fraudem vel certe stratagemam esse fuisse fenatorum adversus plebem. Nam cum in comitiis regnaret plebs, nec frange-re hanc ejus potestatem fenatus posset, qui bus potuit conque rebus minuere. Idque maxime perlati his duabus legibus effecit, est conflat a tribunis plebis eas fuisse latas, ut Manutius docet. Sed non est novum ut Tribuni in gratiam fenatorum multas leges ferrent, quæ populi majestatem non nihil atterere viderentur. Testatur autem Cicero in Pifonem non esse valde antiquas illas leges, ut que nondum centum annos durassent. Legis Æliæ capita tria fuerunt. 1. Ut auspiciato omnia fierent in comitiis. 2. Ut obnun-

tiatione facta dirimerentur comitia. 3. Ut liberum esset intercedere, quibus intercedendi jus erat. Erat autem intercedendi jus ad populum solis Tribunis plebis legibus sacra-tis concessum. Legis Fufiæ caput unum fuisse docti existimant, Ne factis diebus cum populo ageretur. Quoniam igitur videbat fenatus urgendum esse malum istud ambitio-nis, & nascentis esse curandum, ob pericula varia quæ moram sequi videbantur, placuit fenatui illa omnia tollere, quæ latioribus novæ legis de ambitu aliquam moram videban-tur posse afferre. Quam prudenter hoc a Senatu fit factum, mitto querere. Illud di-cit, Senatum prævisisse exemplum suo tribunis plebis, qui, ut improbas leges ferrent, imi-tati sunt factum hoc Senatus. Imo leges ip-sas Æliam & Fufiam sustulerunt: quod a Clodio postea factum est. In quem Cicero tam acriter, tam sepe ob hoc ipsum in-vehens, non dubito quin sepe responsum tulerit a Clodio, imitatione fenatus se il-las leges primam neglexisse, deinde sustulisse. Tanti est in republica nihil admittere, vel quod sit minimum contra leges. *T. 722*

⁷² Bono auspicio] Ut passim inculcat Philosophus, *τὸν θεῶν κἀποκαταστασίου*. Est autem hic *καταστασίου* quasi Cicero's, qui laude immortalis dignus est, quod dicitur Carus proferat, & urget propositam inconsiderate ipse comi-tem peccati se non adjungit, & bonam cau-sam mavult deserere, quam inique & contra leges illam vteri. Jocatur igitur in Lur-conem, qui cum servatis auspiciis ex lege Ælia factus esset Tribunus plebis, eam lege, per quam ipse esset tribunus, solvat: non tam ipse quidem quam Senatus, qui & lege utraque Ælia & Fufia solverit. *Casus-bonus*.

⁷³ Bono auspicio] *Εἰρημονίᾳ*. Non enim bonum poterat esse ejus auspiciam, cuius in

us homo promulgavit. Ita comitia in ante diem vi. Kal. Sext. dilata sunt. Novi est in lege hoc, ut, qui nummos in tribu ⁷³ pronuntiariit, si non dederit, impune sit; sin dederit, ut, quoad vivat, singulis tribubus HS cto cio cio debeat. Dixi, hanc legem P. Clodium jam ante servasse: pronuntiare enim solitum esse, & non dare. Sed heus tu, videfne ⁷⁴ consulatum illum nostrum, quem Curio antea ⁷⁵ ἀποθέστων vocabat, si hic factus erit, ⁷⁶ fabam mimum futurum? Quare, ut opinor, ⁷⁷ ἀποσφραγίσθω, id quod tu facis, & istos Consulatus ⁷⁸ non flocci εἶσται. Quod ad me scribis, ⁷⁹ te in Afram statuisse non ire; equidem malletm ut ires: ac vercor ne quid in ista re ⁸⁰ minus commode fiat. Ires ta-

corpore, aut etiam nomine vitium esset. In-nuit autem Clodios sive Claudios a claudis pedibus nomen habuisse, eaque de causa ne-scio quid mali omnis existisse in eorum nomi-ne. Vitabant enim Romani inauspicata nomina, & ut loquitur Horatius, *male ominata verba*. *Rofus*.

⁷³ Pronuntiariit] Pronuntiare frequens in hac re verbum: est autem idem ac pollice-ri. Sed cum legibus interdixim esset promit-tere aut polliceri pecuniam, isti non pollice-bantur; sed pronuntiabant. Sic enim vi-dentur voluisse, mutata voce, vim legis e-ludere. *Casus-bonus*.

⁷⁴ Consulatum illum nostrum] Consulatum accipie generaliter de honore illo, non specialiter de Consulatu Ciceronis. Nam hic ab omnibus interpretibus dissentio, ut puto, summa cum ratione. Decepit illos vox *no-strum*. Frustra. Artis cujusque artifex de sua arte loquens dicit: *Arti nostra*, nec tamen intelligit de se peculiariter. *Idem*.

⁷⁵ Αποθέστων vocabat] Hoc est, Curio dis-sultare solebat, videri sibi eos, qui consu-latum essent adepti, pene deos esse factos, & diis pares. *Idem*.

⁷⁶ Fabam mimum] Alludit Cicero ad mo-rem sua ætatis puerorum, qui Saturnalium diebus mense Decembei regna sortito exer-cere solebant, de quibus vide Tacit. 13. *Annal. cap. 15.* & ibi que Lippius de iis notavit. Et quidem faba, sicut & hodie fit, & apud Græcos quoque *κίβιστος*, videtur in creandis magistratibus fuisse usurpata. Unde est illud Pythagoræ: *A fabis abstinere*. Unde *κίβιστος ἀπέβη*. At igitur Cicero, si fiat Con-sul Afranius, Consulatum ita deinceps rem

abjeclam fore, ut sunt regna puerorum. Si-milis plane locus Senecæ: *Olim magna res erat Deum fieri: jam fama minimum fieri: etiam pessimi quævis illum affectant*. Quid a-pertius dici potuit? *Idem*. Petrus Daniel Huet-tius in Elzeviriano, quo utebatur, Ciceroni adit Festum, apud quem legitur initio libri 6. *Fabam non tangere, nec nominare. Dialis famini licet, quod ea putatur ad mortuos per-tinere*. Nam & lenuralibus jactis larvis, & parentalibus adhibetur sacrificiis, &c. Vi-detur ergo doctissimi viri conjectura eo spe-are, ut pro *fabam* verbum reponamus *fabam Manium*. Quod ut plane intelligatur, mutari lucem oportet ab Ovidio, *Fab. 5. 436.* Gellio, *ro. 15.* alisque veterum scri-ptorum locis, quos per octium indagante Critici. *Olivarius*.

⁷⁷ Αποσφραγίσθω] *Φιλοσοφουδανum est.*

⁷⁸ Non flocci εἶσται] Hoc est, Consulatu-um istos, qui non sunt flocci, omittere & aspernari oportet. Hunc enim locum ita re-stituit Adr. Turnebus, *Advers. 9. 1.* Antea legebatur, & istos Consulatus non floccifacere. Credibile autem est, inquit Lambinus, Ci-ceronem propter verbum *ἀποσφραγίσθω*, fixis-se verbum latinum *focissifacere*, ad similitu-dinem græci sermionis, per quamdam *καταστασίου*. Hac forte Lambinus persuaserit iis, qui Vavassorem de *ludicra dictione* non lege-runt. *Olivarius*.

⁷⁹ Te in Afram statuisse non ire] Contra quam sperat Q. Cicero, qui Atticum sibi fore legatum sperabat. Vide C. Nepos in vi-ta Attici. *Grævius*.

men non possum reprehendere consilium tuum, præsertim cum egomet in provinciam non sum profectus. Epigrammatis tuis, quæ ⁸¹ in Amaltheo posuisti, contenti erimus, præsertim cum & ⁸² Chilius nos reliquerit, & Archias nihil a me scripserit. ac vereor, ne, ⁸³ Lucillis quoniam Græcum poema condidit, nunc ⁸⁴ ad Cæcilianam fabulam spectet. Antonio, tuo nomine gratias egi; eamque epistolam Manlio dedi. Ad te ideo antea rarius scripsi, quod non habebam idoneum, cui darem, nec satis sciebam, quid darem. ⁸⁵ Vale. Te vindicavi. Cincius si quid ad me tui negotii detulerit, suscipiam. Sed nunc magis in suo est occupatus; in quo ego ei non desum. Tu, si uno in loco es futurus, crebras a nobis literas ⁸⁶ expecta; aut plures etiam ipse mittito. Velim, ad me scribas, cujusmodi sit *Ἀμαλθεῖον* tuum, quo ornatu, qua *προφορα*; & quæ poemata, quasque historias de *Ἀμαλθεῖα* habes, ad me mitras. Lubet mihi ⁸⁷ facere in Arpinati. Ego tibi aliquid de meis scriptis mittam. Nihil erat absoluti.

⁸⁰ *Minus commode*] Vel ut Quintus hoc non molliter accipiat, vel ut Quintus destitutus te rectore male regat. *Gron.*

⁸¹ *In Amaltheo*] In illo gymnasio sub statua, ut videtur, Ciceronis. *Idem.*

⁸² *Chilius*] Vide supra, epist. 9.

⁸³ *Lucillis*] Archias Mithridaticum bellum in gratiam Lucullorum, & potissimum L. Luculli scripserat. Cicero autem verebatur ne idem vellet etiam aliquid scribere in laudem Q. Cæcili Metelli Numidici. *Bosius.*

⁸⁴ *Ad Cæcilianam fabulam*] Ad poema scribendum in honorem Q. Cæcili Metelli Numidici & Pii ejus filii, quorum Archias fuerat perquam familiaris. Lepide autem vocat *fabulam Cæcilianam*, poema quod Archias conditurus erat de Cæciliis, quia ut plurimum fabulas tractant poætæ. Interim

alludit ad fabulas, quas Cæcilius comicus poeta scripserat. *Idem.*

⁸⁵ *Vale. Te vindicavi*] Nihil muto: agit enim de mutuo rescriptiois officio, quo se Atticus superiorum esse objecerat. His, *inquit*, copiosis literis, non modo jam compensavero, parque retulero; verum etiam ultus fuero istam accusationem tuam. *Mis.* mei omnes sic habent, *Vale. Te vindicavi.* Quam scripturam rectam puto, & eodem sensu: ac propterea in fine legitur istem auctoribus, *Iterum vale.* Junius. Ego mallem: *belle te vindicavi*, scilicet ab injuria, quam tibi a me fieri putabas, dum raro aut breviter scribo, hac longissima epistola. *Gronovius.*

⁸⁶ *Expecta; aut*] Lege, *expectato; plures etiam, &c. Moretus.*

⁸⁷ *Facere*] Gymnasium hujusmodi.

CICERO ATTICO SAL.

XVII. **M**AGNA mihi varietas voluntatis, & dissimilitudo opinionis, ac judicii Quinti fratris mei, demonstrata est ex literis tuis, in quibus ad me epistolarum illius exempla misisti. Qua ex re, & molestia sum tanta affectus, quantam mihi meus amor summus erga utrumque vestrum asserere debuit; & admiratione, quidnam accidisset, quod afferret Quinto fratri meo aut offensionem tam gravem, aut commutationem tantam voluntatis. Atque illud a me jam ante intelligebatur, quod te quoque ipsum discedentem a nobis suspicari videbam, subesse nescio quid opinionis incommoda, sauciumque ejus animum; & insedisse quasdam odiosas suspiciones: quibus ego mederi cum cuperem antea sæpe, & vehementius etiam ¹ post sortitionem provinciarum, nec tantum intelligebam ei esse offensionis, quantum literæ tuæ declarant; nec tantum proficiebam, quantum volebam. Sed tamen hoc me ipse consolabar, quod non dubitabam, quin te ille aut Dyrrachii, aut in istis locis uspiam visurus esset. Quod cum accidisset; confidebam, ac mihi persuaseram fore, ut omnia placarentur inter vos non modo sermone, ac disputatione, sed conspectu ipso, congressuque vestro. Nam, quanta sit in Quinto fratre meo comitas, quanta jucunditas, quam mollis animus & ad accipiendam, & ad deponendam offensionem, nihil attinet me ad te, qui ea nosti, scribere. Sed accidit perincommode, quod eum nusquam vidisti. Valuit enim plus, quod erat illi nonnullorum artificis inculcatum, quam aut officium, aut necessitudo, aut amor vester ille pristinus, qui plurimum valere debuit. Atque hujus incommodi culpa ubi resideat, facilius possum existimare, quam scribere. Vereor enim, ne, dum defendam meos, non parcam tuis. Nam sic intelligo; ut nihil ² a domesticis vulneris factum

¹ *Post sortitionem provinciarum*] Postquam ei Asia provincia sorte obvenit. Quo perspicuum

² *A domesticis*] A sorore tua: quæ, cum fit, non eo solum iratum fuisse Quintum, uxor sit Q. fratris, animum illius sedare & potuit, & debuit. *Idem.*

Etum sit, illud quidem, quod erat, eos certe sanare potuissent. Sed hujusce rei totius vitium, quod aliquanto etiam latius patet, quam videtur, presenti tibi commodius exponam. De iis literis, quas ad te Theſſalonica miſit, de ſermonibus, quos ab illo & Romæ apud amicos tuos, & in itinere habitos putas; æquid tantum cauſæ ſit, ignoro: ſed omnis in tua poſita eſt humanitate mihi ſpes hujus levandæ moleſtiæ. Nam, ſi ita ſtatuereſ, & irritabiles animos eſſe optimorum ſæpe hominum, & eorſdem placabiles; & eſſe hanc agilitatem, ut ita dicam, mollitiæque naturæ plerumque bonitati; & id quod caput eſt, nobis inter nos noſtra ſive incommoda, ſive vitia, ſive injurias eſſe tolerandas; facile hæc, quemadmodum ſpero, mitigabuntur. Quod ego ut facias, te oro. Nam ad me, qui te unice diligo, maxime pertinet, neminem eſſe meorum, qui aut te non amet, aut abs te non ametur. Illa pars epiſtolæ tuæ minime fuit neceſſaria, in qua exponis, quas facultates aut provincialium, aut urbanorum commodorum, & aliis temporibus, & me ipſo conſule, prætermiſeris. Mihi enim perſpecta eſt ingenuitas, & magnitudo animi tui: neque ego inter me, atque te quicquam intereſſe unquam duxi, præter voluntatem inſtitutæ vitæ: quod me ambitio quædam ad honorum ſtudium, te autem alia minime reprehendenda ratio ad honeſtum otium duxit. Vera quidem laude probitatis, diligentiæ, religionis, neque me tibi, neque quemquam antepono. Amoris vero erga me, cum a fraterno amore, domeſticoque diſceſſi, tibi primas deſero. Vidi enim, vidi, penitusque perſpexi in meis variis temporibus & ſollicitudinibus, & lætitiis tuas. Fuit mihi ſæpe & laudis noſtræ gratulatio tua jucunda, & timoris conſolatio grata. Quin mihi nunc, te abſente, non ſolum conſilium, quo tu excellis, ſed etiam ſermonis communicatio, quæ mihi ſuaviſſima tecum ſolet eſſe, maxime deeſt. Quid dicam in publica re? quo in genere mihi negligentem eſſe non licet; an in forenſi labore? quem antea propter ambitionem ſuſtinebam; nunc, ut dignitatem tuæ gratia poſſim; an in ipſis domeſticis negotiis? in quibus

bus ego cum antea, tum vero poſt diſceſſum fratris te, ſermonique noſtros deſidero. Poſtremo non labor meus, non requies; non negotium, non otium: non forenſes res, non domeſtica, non publica, non privata carere diutius tuo ſuaviſſimo, atque amantiſſimo conſilio, ac ſermone poſſunt. Atque harum rerum commemorationem verecundia ſæpe impedit utriuſque noſtrum. Nunc autem ea fuit neceſſaria propter eam partem epiſtolæ tuæ, per quam te ac mores tuos mihi purgatos, ac probatos eſſe voluiſti. Atque in iſta incommoditate alienati illius animi, & offenſi, illud ineſt tamen commodi, quod & mihi, & cæteris amicis tuis nota fuit, & abs te aliquando teſtificata tua voluntas omittendæ provinciæ; ut, quod una non eſſis, non diſſenſione, ac diſſidio veſtro, ſed voluntate, ac judicio tuo factum eſſe videatur. Quare & illa, quæ violata, expiabantur; & hæc noſtra, quæ ſunt ſanctiſſime conſervata, ſuam religionem obtinebunt. Nos hic in republica infirma, miſera, commutabilique verſamur. Credo enim te audiſſe, noſtros Equites pene a Senatu eſſe diſjunctos; qui primum illud valde graviter tulerunt, promulgatum ex ſenatus-conſulto fuiſſe, ut de iis, qui ob judicandum accepiſſent, quæreretur. Qua in re decernenda cum ego caſu non fuiſſem, ſenſiſſemque id equeſtrem ordinem ferre moleſte, neque aperte dicere; objurgavi Senatum, ut mihi viſus ſum, ſumma cum auctoritate: & in cauſa³ non verecunda admodum gravis & copioſus fui. Ecce aliæ deliciæ Equitum, vix ſerendæ, quas ego non ſolum tuli, ſed etiam ornavi.⁴ Aſiani, qui de⁵ Cenſoribus conduxerant, queſti ſunt in Senatu, ſe, cupiditate prolapſos, nimium magno conduxiſſe: ut induceretur locatio, poſtularerunt. Ego princeps in adiutoribus, atque adeo ſecundus. Nam ut illi auderent hoc poſtulare Craſſus eos impulit. Invidioſa res, turpis poſtulatatio, & confeſſio temeritatis. Sum-

Tom. VIII. L mum

³ Non verecunda] *Αντίθετος*, vel *ἰσοδυστοκός*. Igitur inverecunda, & turpi. Quid enim turpius, quam dicere, non eſſe querendum de iis qui ob judicandum pecuniam acceperant? *Corradus*.

⁴ Aſiani] *Αἰῶν* publicani, id eſt, equites. Nam erant omnes publicanorum ſocietates ex ordine equeſtri. *Manutius*.

⁵ De cenſoribus] Nam locandorum vectigalium cura penes cenſores erat. *Idem*.

litudo mera: tu autem, qui sepiissime curam, & angorem animi mei sermone, & consilio levasti tuo; qui mihi & in publica re socius, & in privatis omnibus conficius, & omnium meorum sermonum, & consiliorum particeps, & solus, ubinam es? Ita sum ab omnibus destitutus, ut tantum requietis habeam, quantum cum uxore, & filiola, & mellito Cicerone consumitur. Nam illæ ambitiosæ nostræ fuscæque amicitia sunt in quodam splendore forensi; fructum domesticum non habent. Itaque, cum bene completa domus est, tempore matutino, cum ad forum stipati gregibus amicorum descendimus, reperire ex magna turba neminem possumus, quocum aut joculari libere, aut suspirare familiariter possumus. Quare te expectamus, te desideramus, te jam etiam accessimus. Multa enim sunt, quæ me sollicitant anguntque, quæ mihi videor, aures nactus tuas, unius ambulationis sermone exhaurire posse. Ac domesticarum quidem sollicitudinum aculeos omnes, & scrupulos occultabo: neque ego huic epistolæ, atque ignoto tabellario committam. Atque hi (nolo enim te permoveri) non sunt permolesti, sed tamen infident, & urgent, & nullius amantis consilio, aut sermone requiescunt. In Republica vero, quamquam animus est præsens, tamen³ voluntas etiam atque etiam ipsa medicinam effugit. Nam, ut ea breviter, quæ post tuum discessum acta sunt, colligam, jam exclames necesse est, res Romanas diutius stare non posse. Etenim post professionem tuam primus,

ut

memorans solitatem, ut Accius idem loquitur, lamentansque, ut apud Sophoclem, quod non homo sibi adesset, cuius vel auxilio juvari posset, vel saltem alloquio: quacunquæ aspiceret, nihil objici, præter litus, æra, solitudinem meram. Primus hoc animadvertit auctor novæ illius conjecturæ, quam indicavi modo. Itaque igitur sententia suam Cicerone solitatem exoptavit, non ingentium illius hominis, quicum vivere optet & colloqui. Postum, inquit, ut Accianus ille Philostates, dicere: Non homo, sed litus &c. Ariadnen, cum sola in deserta esset insula, eodem modo loquentem facit Ovidii. Heroid. 10. 18. Quod vident oculi, nil, nisi litus, habent. Olivetus.

³ *Voluntas*] Mihi verosimillimum videtur, librariorum culpa *re* *Voluntas* irrepisse ex interpretatione quadam magistri, qui *re* *animus* notiore voce hac explanavit. Hanc si expunxeris, omnia liquida erunt: *In republica vero, quamquam animus est present, tamen etiam atque etiam ipsa medicinam effugit, scilicet republica.* Quod cum aut descriptior aut sciolus ignoraret, quo nimirum vox ipsa referenda esset, inseruit ex margine *voluntas*. Sensus enim hic est: Mihi est voluntas animaque republicæ malis medendi: sed ipsa respuit medicinam, ac salutaris manus, non admittit sana consilia. *Grevius.*

ut opinor, introitus fuit in causam⁴ fabulæ Clodiana: in qua ego nactus, ut mihi videbar, locum refecandæ libidinis, & coercendæ juventutis, vehemens fui, & omnes profundi vires animi atque ingenii mei, non odio adductus alicujus, sed spe Republicæ corrigendæ, & sanandæ civitatis. Afflicta Republica est⁵ empto, stupratoque judicio. Vide, quæ sint postea consecuta. Consul est impositus is nobis, quem nemo præter nos philosophos aspicere sine suspirio posset. Quantum hoc vulnus? Facto senatus-consulto⁶ de ambitu, ⁷ de judiciis, ⁸ nulla lex perlata, ⁹ exagitatus Senatus, ¹⁰ alienati Equites Romani. Sic ¹¹ ille annus duo firmamenta Republicæ per me unum constituta, evertit; nam & Senatus auctoritatem abjecit; & ordinum concordiam disjunct. ¹² Instat hic nunc ille annus egregius. Ejus initium ejusmodi fuit, ut anniversaria sacra Juventutis non committerentur. Nam M. Luculli uxorem Memmius suis sacris initiavit. ¹³ Menelaus, ægre id passus, divortium fecit. Quamquam ille ¹⁴ pastor Idæus Menelaum solum contempserat: hic noster Paris ¹⁵ tam Mene-

⁴ *Fabula Clodiana*] Legendum, *fabula Clodiana*. Primus scilicet meus introitus in causam fuit fabula Clodiana, hoc est, prima causa republicæ, quam ego ingressus sum & suscepi, fuit incestum Clodii. *Gronovius.*
⁵ *Empto, concuptratoque judicio*] Empto, quia judices, accepta pecunia, Clodium nocentem absolverunt; concuptrato, quia nocentes certarum mulierum atque adolescentulorum nobilium introductiones nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. *Mauritius.*

⁶ *De ambitu*] Ut, qui nummos dedisset, is, quoad viveret, singulis tribubus H-S tria millia deberet. Epist. 15. *Idem.*

⁷ *De judiciis*] Ut quæreretur de iis, qui ob rem judicandam pecuniam acceperant. Ep. 15. *Idem.*

⁸ *Nulla lex perlata*] Tribuni plebis intercesserant, quo minus lex ferri posset. *Idem.*

⁹ *Exagitatus Senatus*] A tribunibus plebis seditiosè concionantibus. *Idem.*
¹⁰ *Alienati*] A Senatu, quia decrevisset, ut quæreretur de iis, qui ob judicandum acceperant. Ep. 15. *Idem.*

¹¹ *Ille annus*] Proximus superior, M. Messalla & M. Pisonæ Coss. *Idem.*

¹² *Instat hic nunc ille annus*] Adest annus Q. Metello Celere & Afranio Coss. cuius initium ejusmodi fuit ut sacra Juventutis Deæ, quæ pro salute juvenum quotannis fiebant, non celebrarentur; propterea quod C. Memmius, qui sacris istis præerat, uxorem M. Luculli vitavit, atque ita sacris suis initiavit: quod ægre passus Lucullus, cum uxore divortium fecit. Est autem hic Memmius ille de quo lib. 4, qui ex petitione Consulatus cum Messalla & Scæuro, de ambitu damnatus in exilium abiit: infamis supris & adultæris, & Catulli carminibus proficissus, laudatus a Lucretio. *Poppo.*

¹³ *Menelaus*] Lucullus, vitia: mulieris vir, ut Helæne Menelaus. *Mauritius.*
¹⁴ *Pastor Idæus*] Stuprator Helæne Paris, a pastoribus in Ida monte educatus, pastorque ipse diu creditus. *Idem.*

¹⁵ *Tam Menelaum, quam Agamemnonem*] Tam M. Lucullum, quam Lucium, ejus fratrem. Paris, inquit, ille Trojanus solum Menelaum affectu injuria, fratrem ejus Agamemnonem separatim nulla re læsit: noster autem